

ASOCIALAUS VAIKŲ ELGESIO PRIELAIDOS MOKYKLOJE

Dr. Vilma Živilė Jonynienė

Lietuvos teisės universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 92
Elektroninis paštas sdk@ltu.lt, zivilejon@takas.lt

Doc. dr. Leta Dromantienė

Lietuvos teisės universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Socialinės politikos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 19
Elektroninis paštas dromante@ltu.lt

Pateikta 2002 m. birželio 30 d.

Parengta spausdinti 2002 m. spalio 8 d.

Recenzavo Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros e. prof. p. habil. dr. Margarita Teresevičienė ir Lietuvos teisės universiteto Socialinio darbo fakulteto Socialinio darbo katedros docentas dr. Gediminas Navaitis

Santrauka

Asocialus elgesys – nusikalstamumas, bėgimas iš mokyklos ir namų, narkotinių medžiagų vartojimas, savižudybė – yra *skirtingi* tos pačios krizinės situacijos, kurioje atsidūrė vaikas, sprendimo būdai. Straipsnyje įvardijamos dvi pagrindinės asocialaus vaikų elgesio priežastys: 1) vaikų orientacija į tam tikras socialinės sistemos vertybes, pavyzdžiui, sėkmę ir prestižą; 2) vertingų emocinių ryšių poreikis. Mokinio sėkmė siejama su laimėjimais moksle, suaugusiojo – su jo materialiniu įsitvirtinimu visuomenėje ir akademinio išsilavinimo lygiu. Šiandieninėje visuomenėje deklaruojamos vaiko teisės iš dalies suvienodina vaiko ir suaugusiojo visuomeninį statusą ir taip vaiko sėkmingumo visuomenėje samprata artėja prie suaugusiojo sėkmės visuomenėje sampratos. 1999 m. gyventojų apklausa patvirtina egzistuojant tokį sėkmės supratimą: rezultatai rodo vyraujant nuomonę, jog šiandien didžiausios jaunimo vertybės yra *išsilavinimas* ir *gerą atlyginimą garantuojantis darbas*.

1995 ir 1998 metais Lietuvoje apklausta daugiau kaip 1800 moksleivių (7–9, 12–14 ir 16–18 metų) siekiant išsiaiškinti jų nuomonę apie jų teisių reikšmę ir įgyvendinimą mokykloje, svarbiausias teises, nediskriminavimo principo pažeidimus mokykloje, mokinių ir mokytojų lygiateisiškumą. Tyrimo rezultatai rodo, kad Lietuvos mokyklose vaikai labiausiai stokoja emocinio saugumo, pagarbos nuomonei, galimybės būti su mylinčiais ir jais besirūpinančiais žmonėmis. Pagrindinėmis aktualijomis mokykloje vaikai laiko bendravimo su mokytoju kokybę ir su mokslu susijusius klausimus. 72 proc. Lietuvos moksleivių mokykloje mato diskriminacijos apraiškų. Diskriminacijos pagrindu laikoma bloga vaikų socialinė ir turtinga padėtis ir vyraujančių grožio, gabumų, elgesio standartų neatitikimas. Situacija liudija, jog mokyklos aplinka palanki formuoti vaikų, ypač iš probleminių šeimų, asocialiam elgesiui. Esant tokiai situacijai ypatingas vaidmuo vykdamas asocialaus vaikų elgesio prevenciją tenka socialiniam darbuotojui, nes jo vaidmeniui tradiciškai priskiriama atsakomybė už socialinių taktikų ir bendravimo principų kaitą bei žmogaus gabumų ir galimybių atskleidimą, puoselėjimą ir panaudojimą socialiai priimtiniu būdu.

Pagrindinės sąvokos: asocialus vaikų elgesys, delinkvencija, vaiko sėkmė, jaunimo vertybės, mokykla, diskriminacija, vaikų teisės, vertingi emociniai ryšiai

Įvadas

Terminas *asocialaus elgesio paaugliai (vaikai)* dažnai vartojamas kaip kitų terminų – *sunkūs paaugliai, delinkventai* – sinonimas. Psichologijos žodyne *delinkvento* sąvoka apibrėžiama taip: „delinkventas – žmogus, kurio elgesys neatitinka normos ir traktuojamas kaip baustina veikla, nusikaltimas“ (Psichologijos žodynas, 1993). Psichologas G. Valickas pateikia tokį delinkventų apibrėžimą. „Tai faktiškai padidintos rizikos vaikai ir paaugliai, kuriems taikomos visuomeninio poveikio priemonės“ (Valickas, 1997).

Asocialus, delinkventinis vaikų elgesys, išryškėjęs ankstyvame amžiuje, gali sukelti rimtų elgesio problemų ir turėti sunkesnių padarinių vėlyvame amžiuje, t. y. vaikai ir toliau bus linkę nusikalsti.

Nusikalstamumas – opi socialinė problema, kelianti pavojų ne tik konkrečiam asmeniui, bet ir kenkianti visos šalies socialinei ekonominei raidai, paneigianti svarbiausius bendruomeninius santykius. Bendrame nusikalstamumo kontekste vis daugėja nusikaltimų, padarytų vaikų (iki 18 m.) ir jaunimo (iki 29 m.). Neatsitiktinai paminėtas terminas *vaikai*. Šią sąvoką apibrėžia Jungtinių Tautų Organizacijos vaikų teisių konvencijos 1 straipsnis (ratifikuota Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. liepos 3 d. įsakymu Nr. I–983 „Dėl Jungtinių Tautų Organizacijos vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“, Valstybės žinios, 1995, Nr. 60–1501) ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 straipsnis (1996 m. kovo 14 d. Nr. I–1234, Valstybės žinios, 1996, Nr. 33–807).

Padidėjusį vaikų ir jaunimo nusikalstamumą didžia dalimi lėmė socialiniai–ekonominiai pokyčiai Lietuvos visuomenėje atkūrus nepriklausomybę 1990 m. Sudėtingo pereinamojo laikotarpio kuriant demokratinę pilietinę visuomenę ir rinkos ekonomiką rezultatai – ne vien šalies makroekonomikos stabilizacija ir demokratizacija, bet ir aštrios socialinės problemos: visuomenės stratifikacija, didėjantis nedarbas, mažėjanti pajamų stabilumo garantija. Jaunimas yra ta gyventojų grupė, kuri ypač jautriai reaguoja į socialinius pokyčius. Dėl minėtų socialinių priežasčių daugelis jaunų žmonių jaučiasi pažeidžiami ir atskirti nuo visuomenės.

Jau 1996 m. buvo parengta vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa, kurią Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino 1997 m. kovo 6 d. nutarimu Nr. 197. Vadovaujantis šių programų pagrindinėmis kryptimis Lietuvoje šiuo metu teikiama tokia pagalba paaugliams delinkventams:

1. Socialinė, ekonominė ir teisinė parama šeimai ugdyti vaikus.

Šeimos svarbą lemia tai, kad yra aiškus problemų šeimoje ir paauglių nusikalstamumo ryšys. Valstybėje daugėja asocialių, socialiai remtinų šeimų, kuriose paaugliai socialiai apleistai, išnaudojami, verčiami nusikalsti. Tik sudarę reikiamas moralines, socialines ir ekonomines sąlygas šeimai ugdyti vaikus turėtume teisę pareikalauti iš jos nepriekaištingai vykdyti konstitucinę priedermę – prisiimti atsakomybę už paauglių ugdymo rezultatus.

2. Vaikų įtraukimas į ugdymo procesą, poilsio ir užimtumo organizavimas. Darbas su neformaliois vaikų grupėmis, jų užimtumo ir laisvalaikio problemų sprendimas.

Tai prioritetinga kryptis, nes vis daugiau nesimokančių paauglių padaro nusikaltimus. Papildomas ugdymas skirtas vaikų intelektualiniams, techniniams, meniniams, sportiniams, socialiniams ir kitiems gebėjimams ugdyti. Jungtinių Tautų Organizacijos Pekino taisyklėse (1985 m.), numatančiose minimalius standartus nepilnamečių atžvilgiu vykdomam teisingumui, teigia, jog „valstybės narės siekia plėtoti sąlygas, kurios užtikrins nepilnamečiui prasmingą gyvenimą bendruomenėje, kuri per gyvenimo laikotarpį, kai jį labiausiai žeidžia ne-normalus elgesys, skatins asmeninę brandą ir mokymąsi, kuris kiek tik įmanoma mažiau susijęs su nusikalstamumu ir teisės pažeidimais“ (<http://www.nplc.lt/nj>).

Vaikų ir jaunimo užimtumo nebuvimas yra vienas svarbiausių veiksnių, darančių įtaką jų nusikalstamam elgesiui.

Reikia pripažinti, kad pastaruoju metu sumažėjo papildomo ugdymo institucijų dėl nepakankamo finansavimo, vietos valdžios požiūrio į šių įstaigų funkcijų reikalingumą. 1989 m. Lietuvoje veikė daugiau nei 300 vaikų laisvalaikio centrų; šiandien jų yra tik 62.

Tyrimai ir praktika byloja, kad daug laisvo laiko turintys vaikai daug dažniau pasiduoda neigiamai draugų įtakai, įsitraukia į neformalias grupes ir nusikalstamumą. Kuo ilgiau paauglys dalyvauja nusikalstamoje asocialios grupės veikloje, tuo labiau jis perima asocialias vertybes, elgesio normas, įpranta tenkinti savo poreikius asocialiais būdais, todėl tokioms grupėms turi būti skiriamas dėmesys keičiant jų interesus, įtraukiant į įvairią visuomeninę veiklą ir renginius.

3. Nuo smurto nukentėjusių vaikų rehabilitacija, adaptacija, resocializacija. Pastaruoju metu daug vaikų tampa smurto aukomis tiek šeimoje, tiek ir už jos ribų. Be abejonės, ne visi smurto atvejai būna išaiškinti. Tai daugiau latentinis reiškinys. Būtina rengti nukentėjusiųjų nuo smurto rehabilitacijos, adaptacijos, resocializacijos programas, taikyti jas mokyklose, teikti

tokiems vaikams visokeriopą pagalbą, nes dažnai skriaudžiami vaikai būna negailestingi kitiems arba, esant sunkiems psichologiniams padariniams, net nusižudo.

4. Specializuotų policijos dalinių darbui su vaikais sukūrimas, teisėsaugos institucijų darbuotojų specializacija.

Vienas iš pagrindinių uždavinių – policijos darbuotojų, teisėjų ir advokatų specializavimas darbui nepilnamečių bylose. Svarbiausia ypatybė yra ta, kad tiek policininkų, tiek teisėjų, tiek advokatų darbas paauglių bylose turi būti kiek galima labiau humanizuotas, nukreiptas į alternatyvių bausmių už padarytą nusikaltimą taikymą.

Institucijų, vykdančių bausmes paaugliams ir taikančių alternatyvias priemones, sistemos reforma – taip pat viena iš prioritetinių krypčių, palaikoma siekiant suteikti pagalbą paaugliams delinkventams. Laikas, praleistas laisvės atėmimo vietoje, daro didžiausią neigiamą įtaką paauglio asmenybei: pasikeičia jo interesai, poreikiai, požiūriai ir kitos vidinės nuostatos, jis įgauna daug kriminalinės patirties. Dėl to šias įstaigas reikia humanizuoti ir demokratizuoti suteikiant joms ugdomąjį pobūdį. Ypač reikšminga yra psichologinė pagalba paaugliui. Šios įstaigos turėtų rengti paauglių gyventi ir dirbti visuomenėje, o ne atvirkščiai – izoliuoti nuo jos. Todėl pataisos įstaigose korekcinį darbą turėtų dirbti psichologai ir auklėjamojo darbo skyriaus darbuotojai, turintys pedagoginį ir psichologinį išsilavinimą.

5. Socialinių pedagogų ir darbuotojų rengimas. Tai nauja profesija Lietuvoje. Socialinių darbuotojų uždavinys – padėti paaugliams spręsti įvairias gyvenimo problemas. 1998 m. kovo 1 d. Švietimo ministerija priėmė sprendimą nuo 1999 m. sausio 1 d. kiekvienoje mokykloje įvesti socialinio pedagogo etatą, tačiau dėl lėšų stokos šis sprendimas liko neįgyvendintas. Didėjant vaikų ir jaunimo nusikalstamumo problemai naujoji Vyriausybė atnaujino minėto sprendimo įgyvendinimą ir nuo 2001 m. rugsėjo 1 d. mokyklose pradėjo dirbti socialiniai pedagogai.

6. Teisinio vaikų švietimo sistemos kūrimas. Teisinis švietimas, kaip visuomenės informavimo rūšis, yra viena iš pagrindinių priemonių, padedančių ugdyti teisiškai išprususius bei dorus piliečius. Daugiausiai dėmesio turi būti skiriama paaugliams delinkventams, nes dažniausiai jie pavėluotai susipažįsta su teisėtvarkos sistema, t. y. jau padarę nusikaltimą. Su vaikais turi būti dirbama sistemingai, kad teisinis švietimas taptų dėsningu procesu.

Už pagalbą paaugliams delinkventams atsakingos Švietimo ir mokslo, Socialinės apsaugos ir darbo, Sveikatos apsaugos, Vidaus reikalų, Krašto apsaugos, taip pat Teisingumo ir kitos ministerijos, apskričių administracijų padaliniai, miestų ir rajonų savivaldybės. Taip pat į darbą turėtų įsitraukti nevyriausybinės organizacijos. Norint laiku suteikti pagalbą paaugliui delinkventui pirmiausia reikia padėti jį supančiai aplinkai – šeimai ir mokyklai.

Šiame straipsnyje bus bandoma atskleisti, kokios yra pagrindinės vaikų asocialaus elgesio prielaidos, kokie vaiko artimiausios aplinkos veiksniai ir reiškiniai skatina asocialų vaikų elgesį.

Tyrimo problema – vaiko teisių įgyvendinimo problemos mokykloje, sudarančios prielaidas asocialiam nepilnamečių elgesiui.

Empirinio tyrimo objektas: moksleivių nuomonė apie jų teisių reikšmę ir įgyvendinimą mokykloje.

Tyrimo tikslas: nustatyti pagrindines asocialaus vaikų elgesio prielaidas ir, tiriant moksleivių nuomones apie vaiko teisių realijas, įvertinti jų raišką mokykloje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti, kokios yra pagrindinės asocialaus vaikų elgesio prielaidos.
2. Apklausti 7–9, 12–14 ir 16–18 metų moksleivius siekiant išsiaiškinti jų nuomonę apie

nediskriminavimo principo pažeidimus mokykloje ir jų teisių reikšmę ir įgyvendinimą mokykloje, per tai išryškinant problemišiausius vaiko teisių įgyvendinimo mokykloje barus.

3. Taip pat atskleisti mokyklos aplinkoje egzistuojančias asocialaus vaikų elgesio prielaidas.

Tyrimo aktualumas

Tyrimu bandoma išsiaiškinti, kaip vaikai suvokia savo padėtį mokykloje, kokių sričių problemų turi daugiausiai bei ar jų atžvilgiu pasireiškia neteisingumas ir diskriminacija. Šis tyrimas įgyvendina vieną pagrindinių Vaiko teisių konvencijos principų – vaikas turi teisę būti išgirstas – ir atliepia tarptautinių organizacijų rekomendacijas vaikystės problematikos tyrimą grįsti vaikų sampratas atspindinčiais duomenimis (UNICEF, 1999).

Suaugusiųjų siekis užtikrinti geriausius vaiko interesus, užkirsti kelią vaiko asocialiam elgesiui lengviau įgyvendinamas išsiaiškinus vaikų nuomones apie jų labai sukurtus standartus ir jų įgyvendinimą. Atliktas tyrimas leidžia įvertinti vaikų nuomones ir atskleisti mokykloje egzistuojančias problemas, sudarančias prielaidas asocialiam vaikų elgesiui.

Nepilnamečių ugdymu besirūpinantys specialistai, t. y. Lietuvos švietimo, socialinio darbo specialistai ir kiti suinteresuoti asmenys, besirūpinantys vaiko gerove, turi galimybę išklausti vaikų nuomonę analizuojamu klausimu ir kartu pasisemti žinių apie vaiko teisių įgyvendinimo būklę Lietuvoje ir už jos ribų.

Tyrimo metodika ir empirinė bazė

Vaikų nuomones bandyta išsiaiškinti atliekant kiekybinę ir kokybinę mokinių nuomonių apie jų teises analizes. Vaiko teisių konvencijoje vaiku laikoma kiekviena žmogiška būtybė, neturinti 18 metų, jei pagal valstybės įstatymą jos pilnametystė nepripažįstama anksčiau. Taigi tyrimo respondentai – 12–14 bei 16–18 metų moksleiviai – vadinami vaikais.

Vaikų apklausos vykdytos 1995 ir 1998 metais. Jų metu naudoti uždaro tipo klausimynai, leidę atlikti vaikų nuomonių kiekybinę analizę, taip pat prašyta vaikų raštu atsakyti į atviro tipo klausimus. Vaikų laisvai išreikštos mintys atsakant į atviro tipo klausimus papildė kiekybinių tyrimų rezultatus ir palengvino jų analizę bei interpretacijas.

1995 m. buvo apklausti 463 mokiniai (iš jų 251 mergaitė ir 207 berniukai; 84 dvylikamečiai, 246 trylikamečiai ir 132 keturiolikmečiai) iš 15 Lietuvos mokyklų, esančių Alytaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Šiaulių ir Telšių apskrityse.

Apklausiant moksleivius naudota uždaro tipo anketa, sudaryta iš 40 klausimų, parengtų pagal Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją.

Respondentai pareiškė savo nuomonę apie vaiko teises namie ir mokykloje įvertindami teisių reikšmingumą ir egzistavimą minėtose aplinkose 5 rangų skale:

- a) *šiai teisei derėtų teikti tokio lygio reikšmę*: 1 – jokios reikšmės neteikti, 2 – suteikti šiokią tokią reikšmę, 3 – suteikti patenkinamą reikšmę, 4 – suteikti didelę reikšmę, 5 – suteikti pačią didžiausią reikšmę.
- b) *teisė pasireiškia taip*: 1 – visai neegzistuoja, 2 – šiek tiek pasireiškia, 3 – patenkinamai pasireiškia, 4 – stipriai pasireiškia, 5 – pasireiškia be išlygų.

Papildomai prie pagrindinio klausimyno vaikams buvo pateikti du atviro tipo klausimai:

1. *Ar yra anketoje kokių nors nepaminėtų teisių? Jei taip, prašom jas nurodyti. Paaiškinkite, kodėl Jūsų paminėta teisė yra svarbi.*
2. *Ar galite paminėti nors keletą grupių ar atskirų žmonių, su kuriais, Jūsų manymu, elgiamasi neteisingai?*

1998 m. buvo apklausti 1207 7–9, 12–14 ir 16–18 metų bendrojo lavinimo, profesinio rengimo mokyklų, gimnazijų moksleiviai (224 7–9–metų; 376 12–14 metų ir 607 16–18 metų). Mokyklos pasirinktos atsitiktinai iš Alytaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės ir Vilniaus apskričių; mokyklų tipai įvairūs: kaimo, miestelio, priemiesčio ir miesto.

Moksleiviams pateiktų anketų klausimai iš dalies kartoja aktualiausias 1995 m. naudotos anketoje klausimus apie vaiko teises. Moksleiviai respondentai pareiškė savo nuomonę

įvertindami įvairių (iš viso 21) vaiko teisių svarbą bei jų įgyvendinimą 4 rangų skale:

a) *teisė įgyvendinama*: 1 – niekada, 2 – retai, 3 – dažnai; 4 – visada.

b) *teisės svarba*: 1 – nesvarbi, 2 – gana svarbi, 3 – svarbi, 4 – labai svarbi.

Be to, 133 mokiniai (74 mergaitės ir 59 berniukai, 33 12–14 metų ir 100 16–18 metų) atsakė į atviro tipo klausimus:

1. *Kaip manai, kokia teisė mokiniui yra svarbiausia ir aktualiausia mokykloje (ar kelios jų)?*

2. *Ar yra mokykloje kokia nors grupė mokinių, su kuriais, tavo manymu, dažnai elgiamasi neteisingai?*

3. *Ar mokiniai ir mokytojai mokykloje yra lygiateisiai?*

Statistinė analizė. Rinktų uždaro tipo anketų duomenų analizė taikyta naudojant kompiuterinės analizės sistemas: SAS (*Statistical Analyse System*) ir SPSS (*Statistical Program for Social Sciences*).

Pagrindinės straipsnyje naudojamos sąvokos. Straipsnyje susipina lygiavertiškai vartojamos sąvokos *asocialus elgesys* ir *delinkvencija*. Omenyje turimas normų neatitinkantis nepilnamečių elgesys, traktuojamas kaip baustinas ar reikalaujantis socialinės pagalbos.

Asocialaus vaikų elgesio samprata, apraiškos ir priežastys

Asocialus elgesys – nusikalstamumas, bėgimas iš mokyklos ir namų, narkotinių medžiagų vartojimas, savižudybė – yra *skirtingi* tos pačios krizinės situacijos, kurioje atsidūrė vaikas, sprendimo būdai (SADM, 2000). Pirminė asocialaus elgesio priežastis – individo prapultis socialinėje struktūroje. Pasak M. Rutterio ir H. Gillerio (1983), asocialumas, atsižvelgiant į paties individo asmenines savybes bei tam tikrą aplinkos poveikį, gali reikštis dviem skirtingom pakraipom: 1) nesocializuota agresija (*asocialized aggression*) arba 2) socializuota delinkvencija (*socialized delinquency*).

Nesocializuota agresija būdinga socialiai neprisitaikiusiems, nepopuliariems ir nekokiais santykiais su bendraamžiais pasižymintiems jaunuoliams. Tai – neurotiniai delinkventai, besipriešinantys struktūrai, kurioje neranda sau vietos, jaučiasi silpni ir beverčiai. Socializuota delinkvencija yra įsitvirtinimas struktūroje „piktybiniu elementu“, t. y. deviacinių vertybių pasirinkimas veiklos pagrindu. Socializuoti delinkventai sąmoningai vagia, praleidinėja pamokas, daro kitus nusikaltimus ar paprasčiausiai tyčia nesilaiko mokinio statusui priskiriamų elgesio normų.

M. Rutteris ir H. Gilleris (1983) išskiria neurotinių delinkventų (nesocializuotų) ir socializuotų delinkventų elgesį lėmusios patirties skirtumus. Abiem atvejais tai nepakankama socialinių ir emocinių santykių namuose kokybė. Tačiau neurotinių delinkventų agresija siejama su šeimos negalios problemomis, su vaiko menkinimu, neigimu, ypač jei tai pasireiškia per ryšius su motina. Tuo tarpu socializuota delinkvencija dažniau yra tėvų ambivalentiškumo, ryšio su jais bei socialinių santykių stokos ir ryšio su delinkventine bendrija padarinys. Taigi jeigu artimi žmonės vaiką nuvertina, neigia arba yra jam ambivalentiški, tai skatina vaiko polinkį į delinkventinį elgesį. Panašiai asocialaus vaikų elgesio priežastis aiškina ir Z. Bajoriūnas, artimiausių žmonių sąveiką su vaiku apibrėžęs kaip ugdomąjį procesą (1997). Remdamasis Lietuvoje atliktu paauglių, teisėtvarkos pažeidėjų ir jų tėvų nuomonių tyrimo rezultatais autorius teigia, jog didelės dalies nusikalstančių vaikų auklėjimu rūpinamasi, tik to rūpinimosi „turinys ir išreiškimo forma netikusi“ – perdėm kontroliuojamas vaiko elgesys, barama, priekaištaujama, priekabiauojama, konfliktuojama (Bajoriūnas, 1997). Kitaip tariant, nepripažįstamos žmogiškos prigimtinės vaiko teisės, ypač jo teisė į asmens orumą.

Nepilnamečių delinkvencija yra maištas, pasireiškiantis gynybinėmis reakcijomis (neurotinių delinkventų atveju) arba gynybiniu puolimu (socializuotų delinkventų atveju), visada kylantis iš nuoskaudos dėl socialinių nesėkmių. V. Kavolis (1997) pateikia du maištingo elgesio modelius: vienu atveju teigiama, jog *maištas kyla prieš konkrečią neteisybę normatyvinėje sistemoje* (graikiškoji samprata); kitu atveju teigiama, jog maištaujama iš apmaudo, jaučiant nuoskriaudą *dėl neatitenkančios jam/jai turinčios priklausyti meilės dalies*. Maištininkui „nepatinka būti kito sukurtam ir jis nori pats būti savo tapatybės kūrėjas. Maištaujama „iš ap-

maudo, kurį sukelia mintis, jog esi nepripažįstamas ar pripažįstamas nepakankamai – čia esti išdidumo, gimusio iš pavydo ir savos didybės suvokimo”.

Pasak Z. Bajoriūno, „...paaugliai teisėtvarkos pažeidėjai dažniausiai priešinasi ne pačiam pedagoginiam poveikiui, o jo įgyvendinimo būdai”. Tikėtina, jog nepilnamečių maištas, delinkventinis ir asocialus elgesys tiesiogiai priklauso nuo aplinkos sąlygų, apibūdinamų vaiko asmeninės saviugdos ir raiškos galimybėmis bei suaugusiųjų elgesiu su vaikais.

K. Hurrelmannas ir U. Engelis (1992) teigia, jog delinkventinį elgesį lemia ne jaunimo noras neigti socialinės sistemos vertybes, o **vaikų orientacija į tokias socialinės sistemos vertybes kaip sėkmė ir prestižas**, reiškiantis vaiko asmenybės vertingumo pripažinimą. Delinkventinio elgesio griebiasi būtent tie paaugliai, kurie stipriai orientuoti į minėtas vertybes ir dėl to labiau pergyvenantys, jei nepavyksta įrodyti savo gabumų ir pasiekti pripažinimo socialiai priimtiniu būdu.

Orientacija į aplinkinių pripažinimą ir sėkmę, kaip viena svarbiausių vertybinių orientacijų visuomenėje, pabrėžiama ir analizuojant savižudybių problemą. Galima įžvelgti, jog šiuolaikinėje visuomenėje sėkmės samprata vis dar labai ribota, suniveliuota į kelis kriterijus, kurie suformuoja daugiau ar mažiau vienareikšmę žmogaus sėkmės vertinimo skalę. Pavyzdžiui, mokinio sėkmė siejama su laimėjimais moksle, suaugusiojo – su materialiniu įsitvirtinimu visuomenėje ir akademinio išsilavinimo lygiu. Nors šiuolaikinėje postmodernistinėje visuomenėje sėkmė vis dažniau siejama su individualistinėm vertybėm – žmogaus saviraiška, intelektiniu pasitenkinimu, tačiau net ir pastarosios, atrodytų, teigiamos tendencijos nedaug ką keičia, nes žmogaus saviraiškos laimėjimai vis tiek suniveliuojami į visuomenės prioritetų vertybinę skalę. Taigi sėkmės samprata išlieka gana ribota.

Pakitęs oficialus požiūris į vaiką, išreikštas juridiniais dokumentais, pripažįsta vaiko bendrąsias žmogaus teises, taigi ir jo socialinį lygiateisiškumą visuomenėje nepaisant amžiaus, rasės, lyties ar kitų charakteristikų. Tai lemia didesnes vaiko pretenzijas visuomenės atžvilgiu – būti pripažintam, išgirstam, svarbiam. Būtent sąlygos, trukdančios patenkinti šias pretenzijas, yra netinkamos vaiko raidos ir jo socializacijos sąlygos, laiduojančios įvairias delinkvencijos formas. Straipsnyje pateikti tyrimo duomenys rodo, jog mokykla nėra tinkamai pasirengusi reaguoti į šias tendencijas.

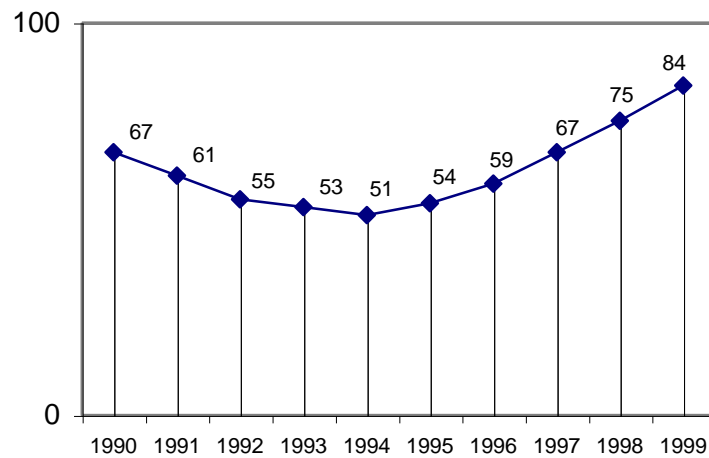
Vaiko ir suaugusiųjų statuso bent dalinis suvienodinimas vaiko sėkmingumo visuomenėje sampratą priartina prie suaugusiojo sėkmės visuomenėje sampratos, kuri siejama su materialiniu įsitvirtinimu visuomenėje ir akademinio išsilavinimu. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, vagystės sudaro didžiausią dalį paauglių padarytų nusikaltimų (žr. 1 lent.), o aukštojo išsilavinimo siekia vis daugiau jaunų žmonių (žr. 1 pav.).

1 lentelė. Nepilnamečių 1990–2000 m. padaryti nusikaltimai (Sakalauskas, 2001, 80 p.)

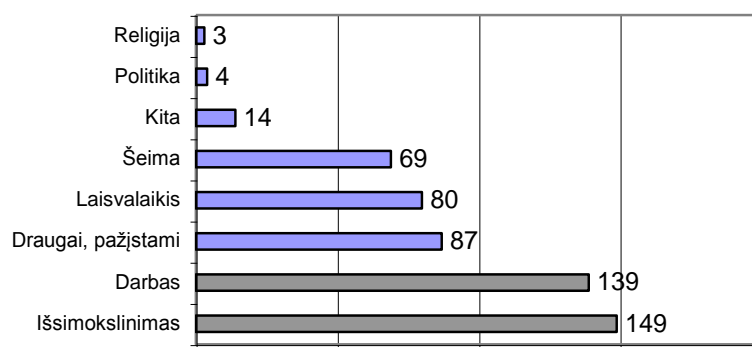
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Iš viso atskleista nepilnamečių padarytų nusikaltimų:	2506	2702	3555	4297	4433	4551	5348	5278	4977	5070	5519
Tyčiniai nužudymai ir pasikėsinimai nužudyti	2	7	11	14	22	30	28	27	23	20	23
Tyčiniai sunkūs kūno sužalojimai	9	3	3	13	12	12	15	16	16	15	17
Išžaginimai (su pasikėsinimais išžaginti)	40	26	22	29	28	33	29	16	21	28	27
Plėšimai	46	37	47	89	123	286	296	347	333	361	363
Vagystės	1643	1963	2702	3330	3157	3455	3736	3539	3383	3414	3869
Chuliganizmas	164	100	146	137	216	389	432	420	350	362	349

1999 m. Lietuvos gyventojų apklausa internete apie didžiausias jaunimo vertybes (www.sociumas.lt) rodo vyraujant nuomonę, jog šiandien jaunimas labiausiai vertina *išsilavinimą* ir *gerą atlyginimą garantuojantį darbą*. Draugai, laisvalaikis bei šeima laikomi vidutiniš-

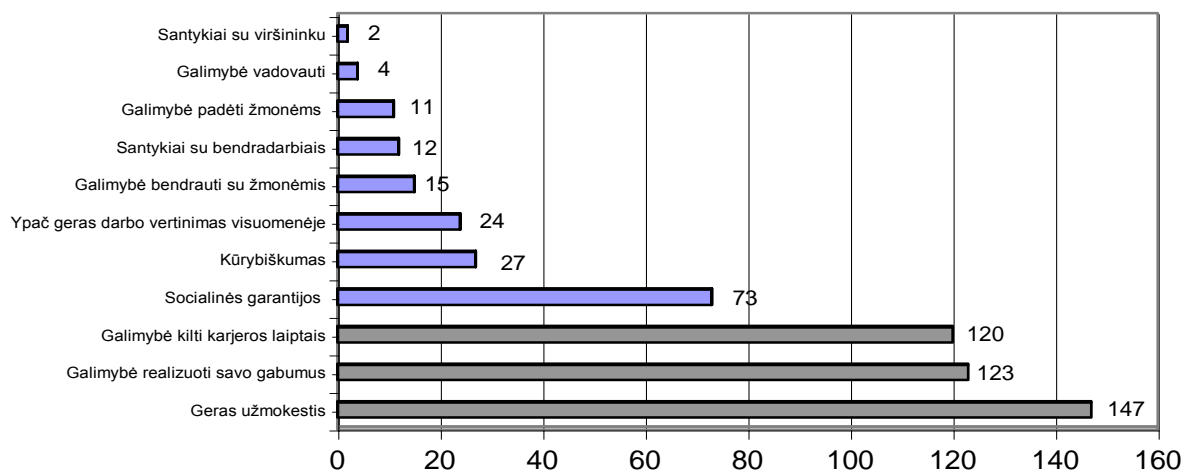
kai reikšmingais jaunimo vertybių skalėje. Mažiausiai vertingomis jaunų žmonių gyvenime laikomos politika bei religija (žr. 2 ir 3 pav.).

1 pav. Studentų skaičiaus kitimas (tūkstančiais).
(Lietuvos socialinė raida. – Vilnius: std, 2000, 31 p.)

2 pav. Atsakymų į klausimą „Kokios vertybės, Jūsų nuomone, svarbiausios šiuolaikiniam jaunimui?“ pasiskirstymas (1999 m.)

3 pav. Atsakymų į klausimą „Kokie kriterijai, Jūsų nuomone, svarbiausi jaunam šiuolaikiniam žmogui renkantis darbą?“ pasiskirstymas (1999 m.)

Vaikų orientacijos į sėkmę ir pripažinimą problematika

Vaiko sėkmės ir prestižo klausimas iš esmės sprendžiamas svarbiausioje jam viešoje visuomeninėje institucijoje – mokykloje, nes, kaip jau minėta, vaiko sėkmė siejama su jo akademiniais laimėjimais. Čia irgi susiduriama su paradoksu – vaikas iš probleminės šeimos, daugiau ar mažiau nukentėjęs dėl emocinių stresų, apleistumo, yra blogiau pasirengęs mokyklai tiek naujų socialinių santykių užmezgimo, tiek nusiteikimo mokytis prasme. Tokiam vaikui *reikia ypač daug dėmesio ir reabilitacinės mokyklos pagalbos*. Tačiau mokykloje vyraujanti gabių ir gerų mokinių skatinimo bei blogų menkinimo tendencija tik pablogina problemų turinčių vaikų padėtį, dar labiau didina jų problemas. Tai patvirtina ir 1995 m. bei 1998 m. moksleivių apklausos Lietuvos mokyklose.

1995 metais Lietuvos mokyklose buvo apklausti 12–14 metų moksleiviai įvairiais su jais susijusiais klausimais (plačiau žr. Jonynienė, 2000). Vaikų atsakymai į klausimą, „*Ar galite paminėti nors keletą grupių arba atskirų žmonių, su kuriais, Jūsų manymu, elgiamasi neteisingai?*“ parodė, jog svarbiausia neteisingo elgesio aktualija – **diskriminacija dėl socialinės padėties**.

Dauguma mokinių teigė, jog neteisingai elgiamasi su neturtingais, negabiais, negražiais, „kitokiais“ vaikais, kad vaikai kenčia dėl savo geriančių, nerūpestingų, neturtingų, negalių, išsiskyrusių tėvų ir pan.

Vaikų atsakymuose išreiškiamos kelios pagrindinės idėjos, pagal kurias visus atsakymus galima suskirstyti į kategorijas:

* SOCIALINIO NELYGIATEISIŠKUMO PROBLEMATIKA

a) neteisingas požiūris į visuomeninių sėkmės standartų neatitinkančias žmonių grupes.

– **Blogai elgiamasi su vaikais, kurie blogai mokosi, kuriems nesiseka mokytis** („mokytojai juokiasi ir šaiposi iš vaikų, kuriems nesiseka mokslas, kuriems patys parašo blogą pažymį“, „mokytojai su silpniau ir geriau besimokančiais elgiasi skirtingai. Mokytojai nusistatę, kad blogiau besimokantys negali pasistengti ir gauti geresnį pažymį“, „mokytojas, aiškindamas pamoką, daugiau dėmesio skiria tiems, kurie tą dalyką supranta...“, – rašo vaikai);

– **Su neturtingais blogai elgiasi ir vaikai, ir suaugusieji** („negerbiami prasčiokai“, „mokiniai skirstomi į turtingus ir neturtingus...“, „šiuo metu kreipiamas dėmesys į tuos žmones, kurie turi daug pinigų; jais visi rūpinasi ir teikia pagalbą visokiais atžvilgiais“, „žymių tėvų vaikams mokytojai pataikauja...“, – rašo vaikai);

– **Su blogų tėvų (geriančių, nerūpestingų) vaikais** („vaikas neturi kentėti už savo tėvų ar šeimos blogus darbus – kad tėvai, kiti šeimos nariai girtuokliai, nusikaltę ar blogo elgesio“, – rašo vaikai);

– **Su „kitokiais“ vaikais** („tyčiojamosi iš storų, žvairų“, „blogai elgiamasi su silpnesniu ir negražesniu“, – rašo vaikai).

b) valdžia/jėga suaugusiųjų pusėje.

– **Mokytojams/oms leistina viskas** („mokytojai gali įžeidinėti, pravardžiuoti vaiką“, „...gali netesėti žodžio“, „...įvertinti už gražias akis, pagal asmenines simpatijas ar antipatijas“, „kai kurie mokytojai reikalauja, kad atsakinėtum taip, kaip jie pasiruošę, o jei kalbi teisingai, bet kitaip, gauni blogą pažymį“, „gąsdina trimestro pažymiais“, – rašo vaikai).

– **Nelygiateisis bendravimas** („...kai kalbi su mokytoju kaip su viršesniu žmogumi, jo bijai ir negali išsakyti visų savo minčių“, – rašo vaikai);

* **žodžių ir veiksmų vienovės problema** („...mokytojai moko nedaryti žalingų įpročių, o patys tai daro“).

* racionalumo, laisvės rinktis problema („nedaryti nenaudingų dalykų per pamokas...“, „pasirinkti pamokas..., mokytojus“, „rengtis, kaip nori“, „kad būtų įdomu mokykloje.“).

* **amžiaus nulemtas nelygiateisiškumas** („atsižvelgti į vaikų norus“, „suaugusieji labiau atsižvelgia į vyresnio vaiko nuomonę“, „teisė žinoti tai, kas tau ne pagal metus“, – rašo vaikai).

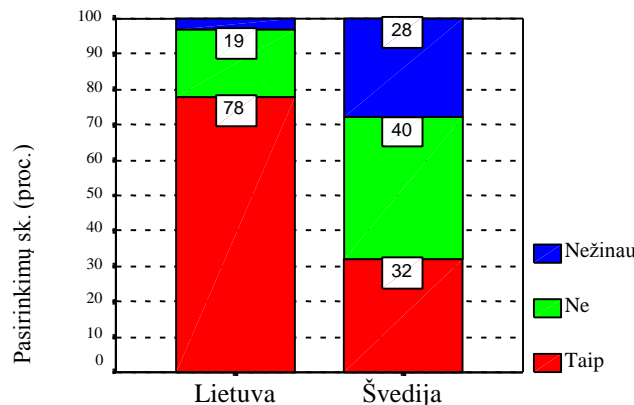
Dažniausiai vaikai minėjo socialinio nelygiateisiškumo problemą, ypač visuomeninių sėkmės standartų neatitinkančių žmonių diskriminaciją. Prasidėjusios pertvarkos Lietuvos visuomenėje paaštrino žmonių orientaciją į sėkmę ir prestižą visuomenėje, nes socialistinė lygiava buvo akimomu panaikinta ir kiekvienas suaugęs žmogus pajuto, jog sėkmė jo paties rankose. Visuomenės diferenciacija visų pirma prasidėjo nuo esamos situacijos vertybių rūšiavimo stengiantis sureikšminti savo padėtį. Blogai besimokančių, neturtingų, asocialiais laikomų tėvų ar šiaip fiziškai „prastesnių“ vaikų diskriminacija buvo ypač aštriai išreikšta tiek vaikų, tiek suaugusiųjų elgesiu.

1998 metais buvo atlikta 12–14 ir 16–18 metų moksleivių apklausa Lietuvoje ir Švedijoje. Į klausimą, „Ar yra mokykloje kokia nors grupė mokinių arba pavienių asmenų, su kuriais, tavo manymu, elgiamasi neteisingai?“, teigiamai atsakė 78 proc. lietuvių ir daug mažiau – 32 proc. – švedų (žr. 4 pav.).

Vaikų nuomonės įvairuoja tarp kraštutinių teiginių – „nėra tokių, su kuriais elgiamasi neteisingai“ ir „su visais mokiniais elgiamasi neteisingai“. Vyrauja idėja, kad neteisingai elgiamasi su vaikais, kurie yra „kitokie“ – keisti, silpnesni, turintys mokymosi problemų, kuriems reikia daugiau laiko mokantis, kurie keistai rengiasi ir elgiasi.

Lietuvos moksleivių atsakymuose vyrauja mintis, kad neteisingai elgiamasi su vaikais, kuriems nesiseka mokytis, kurie nėra pakankamai gabūs, nesupranta mokytojo ar paprasčiausiai per mažai stengiasi. Lietuviai teigia, kad mokytojai dirba tik su tais mokiniais, kurie juos supranta ir nekreipia dėmesio į nesuprantančius jo aiškinimų, tarsi visi turėtų mąstyti vienodai greitai ir panašiai. Apeliuojama į tai, kad mokytojai neatsižvelgia į vaikų mąstymo stilius, nepripažįsta intelekto skirtumų. Tiesioginė diskriminacija dėl socialinės vaiko padėties jau neminama taip dažnai kaip 1995 metais, tačiau mažiau gabių, blogiau mokyklai pasirengusių ar mokslui nemotyvuotų vaikų diskriminaciją galima būtų įvardyti netiesiogine vaikų iš socialinių problemų turinčių šeimų diskriminacija, nes jų požiūris į mokslą dažnai būna nepalankus. Diskriminacija tiesiogiai siejasi su socialinės nesėkmės išgyvenimu, nepripažinimu („neprestižu“).

Ar yra mokykloje kokia nors grupė mokinių arba pavienių asmenų, su kuriais, tavo manymu, elgiamasi neteisingai?

4 pav. Atsakymų į klausimą, „Ar yra mokykloje kokia nors grupė mokinių arba pavienių asmenų, su kuriais, tavo manymu, elgiamasi neteisingai?“ pasiskirstymas

Vertingų emocinių ryšių problematika

Kitas svarbus delinkvencijos, ypač savižudybių, veiksnys – **vertingų emocinių ryšių problemos**. Jos sukelia žmogaus bevertiškumo ir nereikalingumo jausmus. Svarbiausias vaidmuo čia tenka šeimai, nuo kurios priklauso psichinė ir emocinė individo sveikata.

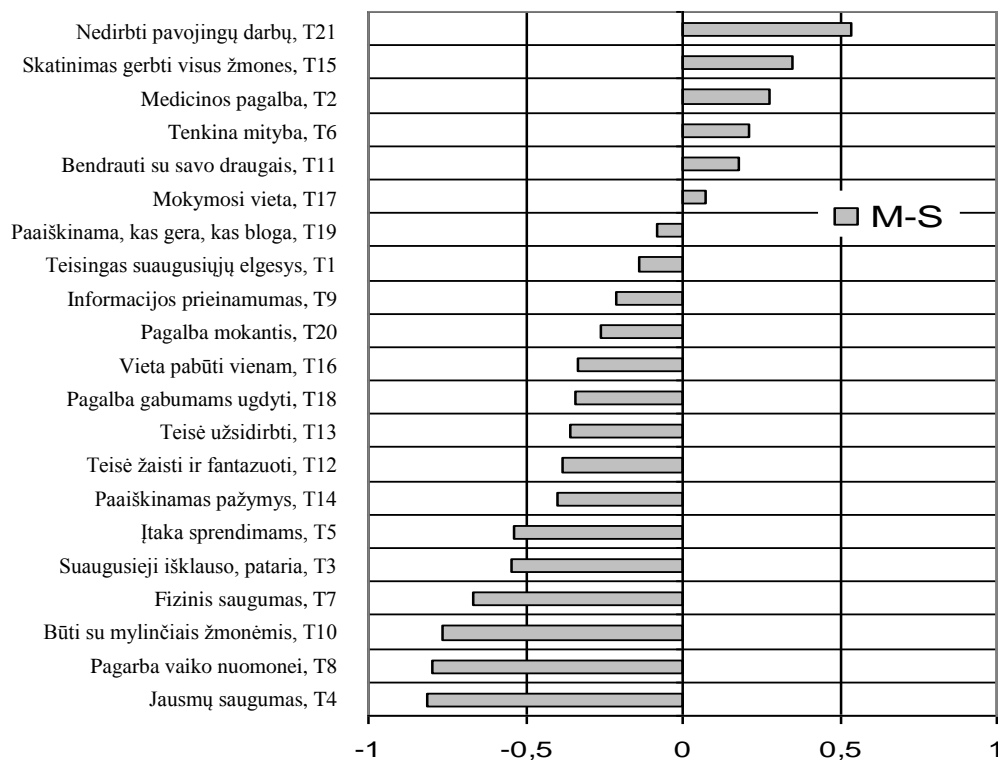
Kalbant apie ypatingą vertingų emocinių ryšių reikšmę vaiko psichinei ir emocinei sveikatai vėl reikia atkreipti dėmesį į tai, jog Lietuvoje mokykla nelaiduoja probleminėse šeimose šia prasme nuskriaustų vaikų socialinės reabilitacijos. Pastarąjį teiginį pagrindžia 1998 m. tyrimo rezultatai.

Tyrimo (žr. 2 pav.) rezultatai rodo, kad Lietuvos mokyklose vaikai labiausiai stokoja – tai liudija *didžiausias teisės svarbos ir įgyvendinimo vertinimų (S–M) skirtumas* – emocinio saugumo, pagarbos nuomonei, galimybės būti su mylinčiais ir rūpestingais žmonėmis (žr. 5 pav.).

Emociškai saugūs mokykloje retai ar net niekada nesijaučia 23 proc. 7–9–mečių, 40 proc. 12–14–mečių ir net 72 proc. nuomonę išreiškusių 16–18–mečių (žr. 5 pav.). Emocinę grėsmę kelianti situacija rodo tarpusavio santykių problemas, nesuderinamumą su tolerancijos ir žmogaus teisių principais, dialogu grindžiamos demokratinės kultūros nebuvimą. Esant tokiai situacijai mokykloje sunku tikėtis namie emociškai nuskriausto vaiko reabilitacijos šioje institucijoje, nors teoriškai manoma, jog taip turėtų būti.

Įvertinant tai, jog žmonių tarpusavio santykiai iš esmės kinta ypač lėtai, svarbu labai rimtai pažiūrėti į emocinio nesaugumo mokykloje problemą, ieškoti jos sprendimo būdų, nes priešingu atveju tikėtinos tik naujovių imitacijos.

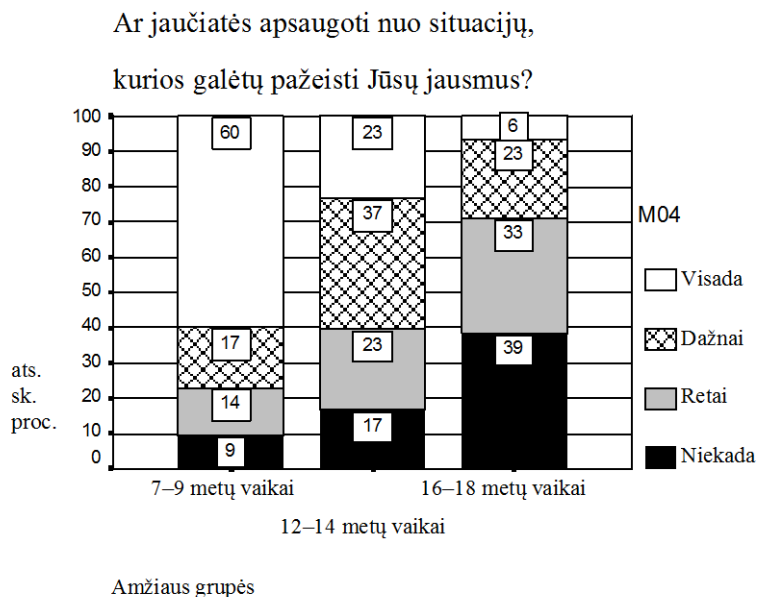
Teisės įgyvendinimo mokykloje ir teisės svarbos vertinimų (M-S) skirtumas, Lietuva

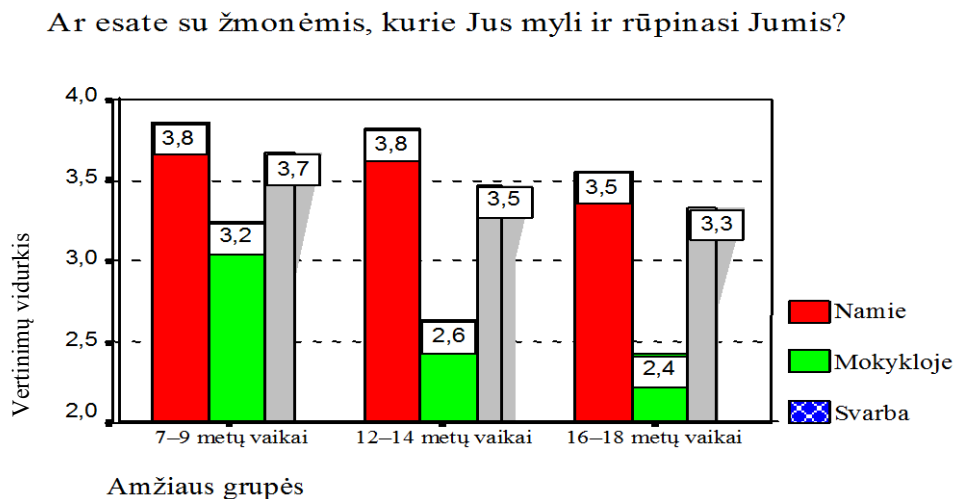
5 pav. Teisės įgyvendinimo mokykloje ir teisės svarbos vertinimų skirtumas, Lietuva

Lietuvos mokykloje vaikai taip pat jaučia didelį kitų žmonių meilės ir rūpinimosi jais trūkumą. Namie, vaikų manymu, jų teisė būti su mylinčiais ir jais besirūpinančiais žmonėmis (T10) įgyvendinama geriau nei kitos teisės, o mokykloje atvirkščiai – tai viena iš trijų (žr. 5 pav.) blogiausiai įgyvendinamų teisių. Atotrūkis tarp šios teisės svarbos vaikui ir jos pa-

sireiškimo mokykloje yra vienas didžiausių ir reikšmingiausių ($p < .0001$; $t(1165) = 26\,482$), o 12–14-mečių grupėje net ir pats didžiausias (žr. 7 pav.).

6 pav. Atsakymų į klausimą „Ar jaučiatės apsaugoti nuo situacijų, kurios galėtų pažeisti Jūsų jausmus?“ pasiskirstymas amžiaus grupėse

Amžiaus grupė	M–S	nuokrypa	t	df	p
7–9 m.	–0,424	0,845	–7,267	209	0,000
12–14 m.	–0,837	1,024	–13,278	263	0,000
16–18 m.	–0,897	0,982	–20,686	512	0,000

7 pav. ir 2 lentelė. Atsakymų į klausimą „Ar esate su žmonėmis, kurie Jus myli ir rūpinasi Jumis (mokykloje)?“ pasiskirstymas amžiaus grupėse

3 lentelė. 5 blogiausiai įgyvendinamos teisės (12–14 m. vaikai), Lietuva

	M–S	nuokrypa	t	df	p
Būti su mylinčiais žmonėmis	– 0,837	1,024	– 13,278	263	0.000
Pagarba vaiko nuomonei	– 0,793	1,068	– 12,427	279	0.000
Fizinis saugumas	– 0,746	1,193	– 10,471	279	0.000
Suaugusieji išklauso, pataria	– 0,569	1,044	– 9,053	275	0.000
Jausmų saugumas	– 0,558	1,062	– 8,610	268	0.000

* M–S – Teisės įgyvendinimo mokykloje (M) ir teisės svarbos (S) vertinimų skirtumas

Socialinio darbuotojo vaidmuo vykdant asocialaus vaikų elgesio prevenciją

Remiantis tyrimo rezultatais galima teigti, jog du svarbiausi veiksniai, lemiantys vaikų delinkvenciją – sėkmės ir pripažinimo išgyvenimas bei vertingi emociniai ryšiai – nėra tinkamai koordinuojami Lietuvos mokykloje, t. y. sėkmės ir pripažinimo išgyvenimą apsunkina pagarbos vaiko nuomonei trūkumas, o emociškai nesaugi ir meilės bei rūpesčio stokojanti aplinka neskatina užmegzti vertingus emocinius ryšius (žr. 4, 5, 6 pav.). Kitaip tariant, mokyklos aplinka palanki formuoti asocialiam vaikų, ypač iš probleminių šeimų, elgesiui.

Esant tokiai situacijai išskirtinis vaidmuo vykdant asocialaus vaikų elgesio prevenciją tenka socialiniam darbuotojui, nes jam tradiciškai priskiriama atsakomybė už į sunkią padėtį patekusio žmogaus socialinių taktikų ir bendravimo principų kaitą. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija įpareigoja suaugusiuosius laikytis kokybiškai naujų elgesio ir bendravimo su vaiku standartų. Svarbiausi tokio elgesio principai: nediskriminacija (Konvencijos 2 str.), vaiko interesų skatinimas (3 str.), pagarba vaiko nuomonei (12 str.). Socialiniai darbuotojai yra profesionalai, atsakingi už žmogiškųjų santykių kaitą, tad pirminis reikalavimas jiems dirbant su vaikais – bendravimo kultūrą grįsti minėtais principais. Tai nėra taip paprasta, nes, kaip rodo šiame darbe aprašytas tyrimas, mokykloje tokio bendravimo kultūros akivaizdžiai stokojama. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvadose dėl Lietuvos Respublikos įžanginės ataskaitos (CRC/C/15/Add.146, 2001 m. sausio 26 d.) taip pat reiškiamas susirūpinimas, kad nediskriminavimą, geriausių vaiko interesus, pagarbą vaiko nuomonei nevysiškai atspindi Lietuvos įstatymai, taip pat valstybiniu bei vietos savivaldos lygmeniu priimami politiniai, administraciniai ir teisiniai sprendimai. Komitetas pabrėžia „tai, kad minėtų principų ypač turėtų laikytis socialinės gerovės institucijos, teismai ir administracijų vadovai“ (UNICEF, 2001b).

Kitas svarbus aspektas socialinio darbuotojo veikloje – jo profesinio vaidmens kompleksškumas, leidžiantis jam būti įvairių socialinio gyvenimo institucijų ryšių specialistu. Socialinio darbuotojo vaidmuo: gydymo agentas, mokytojo patarėjas, advokatas, tinklo sistemos (socialinis) konsultantas. Pastarajam vaidmeniui tenka atsakomybė už įvairių institucijų – socialinės apsaugos, švietimo, medicinos, teisingumo ir kitų – pajėgų jungimą konkrečiai problemai spręsti, kitaip tariant, tarpžinybinio bendradarbiavimo konkrečiu atveju koordinavimas. Tam reikalingas integralus požiūris į probleminį reiškinį, apimantis socialinį, pedagoginį, psichologinį, medicininį ir teisinį aspektus. Tarpžinybinis bendradarbiavimas pastaruoju metu vis griežčiau apibūdinamas kaip „būtina sąlyga, užtikrinanti teikiamos vaikui pagalbos efektyvumą“ (SADM, 2000). Šiame straipsnyje aprašytas tyrimas rodo, jog svarbiausiai vaiko gyvenime viešajai institucijai – mokyklai – toks kvalifikuotas bendradarbiavimas ir socialinis konsultavimas labai reikalingas.

Išvados

1. Tai, kad artimi žmonės vaiką nuvertina, neigia arba yra ambivalentiški jam, skatina vaiko polinkį į delinkventinį elgesį.

2. Delikventiniam vaiko elgesiui didelę reikšmę turi: 1) nesėkmė vyraujančių visuomeninių standartų atžvilgiu – siekiant sėkmės ir pripažinimo, 2) vertingų emocinių ryšių problemos.

3. Mokyklinio amžiaus vaiko sėkmės samprata, anksčiau sieta išskirtinai su jo laimėjimais moksle, dabar artėja prie suaugusiojo sėkmės sampratos, kuri siejama su jo materialiniu įsitvirtinimu visuomenėje ir akademinio išsilavinimu.

4. Šiandien jaunimas labiausiai vertina *išsilavinimą ir gerą atlyginimą garantuojantį darbą*. Mažiausiai vertingomis jaunų žmonių laikomos politika bei religija. Ir darbe jaunimas visų pirma tikisi gero užmokesčio, siekia galimybės realizuoti savo gabumus ir kilti karjeros laiptais, mažai paisy santykių su viršininku, galimybės vadovauti, rūpintis kitais žmonėmis ir visuomene, bendrauti ir bendradarbiauti. Renkantis darbą orientuojamasi į individualius tikslus ir naudą.

5. 1995 metais gautuose vaikų samprotavimuose apie neteisingo elgesio su žmonėmis apraiškas mūsų visuomenėje minėta socialinio nelygiateisiškumo problematika ir ypač „prastesniųjų“, visuomeninių sėkmės standartų neatitinkančių žmonių diskriminacija. Po trejų metų tiesioginė diskriminacija dėl socialinės vaiko padėties jau neminima, tačiau minima mažiau gabių, mokyklai blogiau pasirengusių ar mokslui nemotyvuotų vaikų diskriminacija. Tai būtų galima pavadinti netiesiogine vaikų iš socialinių problemų turinčių šeimų diskriminacija, nes jie dažnai būna nepasirengę ir nemotyvuoti mokytis.

6. Lietuvos mokyklose vaikai labiausiai stokoja emocinio saugumo, pagarbos nuomonei, galimybės būti su mylinčiais ir rūpestingais žmonėmis.

7. Du svarbiausi veiksniai, turintys įtakos vaikų elgesio formavimuisi, yra 1) sėkmės ir pripažinimo išgyvenimas bei 2) vertingi emociniai ryšiai. Deja, jie nėra tinkamai koordinuojami Lietuvos mokykloje. Sėkmės ir pripažinimo išgyvenimą apsunkina pagarbos vaiko nuomonei trūkumas, o emociškai nesaugi ir meilės bei rūpesčio stokojanti aplinka neskatina užmegzti vertingus emocinius ryšius. Kitaip tariant, mokyklos aplinka palanki formuoti asociacijai vaikų, ypač iš probleminių šeimų, elgesiui.

8. Svarbiausiai vaiko gyvenime viešajai institucijai – mokyklai – labai reikalingas socialinis konsultavimas bei kvalifikuotas bendradarbiavimas su kitomis vaikų reikalus sprendžiančiomis institucijomis.

LITERATŪRA

1. **Bajoriūnas Z.** Paauglio teisėsaugos pažeidėjo šeimos ugdomasis potencialas // Mokykla ir nusikalstamumo prevencija. – Vilnius: Leidybos centras, 1996.
2. **Gailienė D.** Jie neturėjo mirti/ savižudybės Lietuvoje. – Vilnius: Tyto Alba, 1998.
3. **Jonynienė V. Ž.** Moksleivių, ugdymo veikėjų požiūris į vaiko teises, jų vykdymą šeimoje ir mokykloje. Daktaro disertacija. – Kaunas: VDU, 2000.
4. **Hurrelmann K., Engel U.** Delinquency as a Symptom of Adolescents' Orientation Toward Status and Success // Journal of Youth and Adolescence. – New York–London: Plenum Press, 1992. Vol. 21. No. 1.
5. **Kavolis V.** Maištininkų mitologijos // Baltos lankos. – Vilnius: Baltos lankos, 1997.
6. **Psichologijos žodynas.** – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
7. **Rutter M., Giller H.** Juvenile Delinquency. – Great Britain: Penguin Books, 1999.
8. **Sakalauskas G.** Vaikų ir jaunimo nusikalstamumas // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2001. Jungtinių Tautų vystymo programa, Socialinės politikos grupė. – Vilnius: Homo liber, 2001.
9. **SADM.** Vaikas tarp prievartos ir išnaudojimo. – Vilnius: AB „Punktukas“, 2000.
10. **Statistikos departamentas.** Lietuvos socialinė raida. – Vilnius: std, 2000.
11. **Taylor Ch.** Autentiškumo etika. – ALF: Aidai, 1996.
12. **UNICEF.** Convention on the Rights of the Child. 10th Anniversary. From UNICEF Web site: <http://www.unicef.org/crc/process.htm>, 1999.
13. **UNICEF.** Vaiko teisių konvencija. – Vilnius: Lietuvos nacionalinis UNICEF komitetas, 2001a.
14. **UNICEF.** Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos įžanginės ataskaitos. CRC/C/15/Add.146. – Vilnius: Lietuvos nacionalinis UNICEF komitetas, 2001b.
15. **Valickas G.** Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1997.

ASSUMPTIONS OF ASOCIAL CHILDREN'S BEHAVIOUR AT SCHOOL

Dr. Vilma Živilė Jonynienė

Assoc. Prof. Dr. Leta Dromantienė

Law University of Lithuania

Summary

Asocial behaviour is reflected as delinquency, escape from school and home, drug-addiction, and suicide; all these are *different* ways to cope in a crisis. In this paper two main sources of children's asocial behaviour are emphasized: 1) children's orientation toward standards of prestige and success stated by society, and 2) the need of valuable emotional bonds.

Nowadays student's success is mainly associated with the achievements in academic performance, and success of an adult – with his/her financial and social independence and level of academic education. The worldwide discussion during the last decade about children's rights approximated social status of a child and of an adult. Consequently, the concept of social success of a child and an adult became similar.

Results of the study, which was carried out in 1999 show that such understanding of the success exists – level of education and a good paid job are one of the highest values for the youth.

More than 1800 students (7-9, 12-14 and 16-18 years old) were questioned in Lithuania and Sweden in 1995 and 1998 with a purpose to find out their opinions about the value of and a support given to children's rights at home and in school, to identify the rights which are valued the most, and to identify violations of a non-discrimination principle in school, to find out students' opinions about equality of students and teachers.

The aim of the project was to identify the concepts held by children in different countries about their rights and the reality of their implementations, to assess the level of practising these rights and the nature of socialisation, which reflects the status of children in a society.

The findings of the study show that students in Lithuanian schools lack emotional security, respect for their opinion, love and care from adults.

Quality of communication with teachers and academic questions are the most urgent issues for students. 72 per cent of them agree that discrimination exists in school; this is especially true for children from poor and problematic families, and for those who are out of standards of beauty, abilities, and behaviour.

Results of the study enable stating an assumption that in school exist unfavorable conditions, which trigger the development of an asocial behaviour of students, particularly from those coming from problematic families. The special role in preventing asocial behaviour of children should be given to a social worker, because traditionally social worker is the one who is responsible for changing tactics and principles of social communication, who is also responsible for development and fostering of human potentials and abilities and for their application in a socially accepted way.

Keywords: asocial behaviour of children, delinquency, child's success, youth values, school, discrimination, children's rights, valuable emotional bonds